

Υποστήριξη λειτουργίας

Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης Νοτίου Αιγαίου

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ
SOUTH AEGEAN SOCIAL
COHESION OBSERVATORY

Κοινωνική / οικονομική έρευνα καταγραφής και αποτύπωσης για το σύνολο της Περιφέρειας

Ανάδοχος του έργου

CROWD
POLICY

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
-
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΝΟΤΙΟΥ
ΑΙΓΑΙΟΥ -
ΓΕΝΙΚΗ Δ/ΝΣΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΜΕΡΙΜΝΑΣ

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Νοτίου Αιγαίου 2014-2020

Το έργο αυτό χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση-Ευρωπαϊκό Κοινωνικό ταμείο (ΕΚΤ).

Η σχετική πράξη έχει ενταχθεί με την με α. π. 3626/26.10.2018 (ΑΔΑ: 6Ν3Β7ΛΞ-9Χ7) Απόφαση Ένταξης του Περιφερειάρχη Νοτίου Αιγαίου στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Νότιο Αιγαίο 2014-2020» με τίτλο:

«Υποστήριξη λειτουργίας Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης Νοτίου Αιγαίου», κι έχει λάβει κωδικό αριθμό ΟΠΣ 5031154.

Κοινωνική / οικονομική έρευνα καταγραφής και αποτύπωσης για το σύνολο της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου

Η οικονομική κρίση των τελευταίων ετών και η πανδημία COVID-19, έχουν επιφέρει πολλές οικονομικές και κοινωνικές δυσκολίες στους πολίτες της χώρας μας, καθώς έχουν καταγραφεί πολλές απώλειες θέσεων εργασίας αλλά και ανθρώπινων ζωών. Αν και βάση Συντάγματος οι πολίτες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις, παρατηρείται διάκριση των ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Πρόκειται για άτομα που αντιμετωπίζουν αρκετές δυσκολίες αναφορικά με την ένταξή τους στην κοινωνία, είτε διότι η κοινωνία δεν μπορεί να τους αποδεχθεί, είτε λόγω κοινωνικό-οικονομικών περιορισμών. Η Εθνική και Περιφερειακή Πολιτική Κοινωνικής Ένταξης προσπαθεί να θέσει υπό ισχυρή κοινωνική προστασία αυτές τις ομάδες. Συγκεκριμένα, παρότι τα νησιά της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου (ΠΝΑ) στηρίζουν αρκετά την οικονομία της χώρας, καθώς αποτελούν παγκόσμιο τουριστικό προορισμό, αντιμετωπίζουν περιορισμούς που ενδεικτικά, αφορούν στις μη επαρκείς κοινωνικές υπηρεσίες, στην υποστελέχωση αυτών και στην πολυδιάσπαση του χώρου τους.

Η παρούσα έρευνα έχει ως στόχο τόσο τον εντοπισμό των προβλημάτων που προκύπτουν από τη διαδικασία κοινωνικής ένταξης, τόσο στον τομέα της απασχόλησης όσο και της οικονομίας και την εύρεση ατόμων που αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα όσο και την αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών με όλα τα μέσα και εργαλεία που διαθέτει η χώρα σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Μέσω της λειτουργίας του Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης Νοτίου Αιγαίου μπορεί να παρατηρηθούν περιπτώσεις που αφορούν στον κοινωνικό αποκλεισμό αλλά σε οικονομικές δυσχέρειες. Αρμοδιότητα του Παρατηρητηρίου είναι η καταγραφή και παρακολούθηση των συνθηκών μέσω των οποίων διαμορφώνεται η φτώχεια, καθώς και η υλοποίηση δράσεων αντιμετώπισης αυτών των ζητημάτων. Τέλος, απώτερος στόχος της έρευνας είναι η ανάδειξη των τοπικών αναγκών αναφορικά με ζητήματα πολιτικών κοινωνικής προστασίας, πρόνοιας και αλληλεγγύης, η αντιμετώπισή τους, αλλά και η πρόληψη για την εξάλειψη της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η μελέτη χωρίζεται σε τέσσερα μέρη μέσω των οποίων στόχος είναι να παρουσιαστεί μία ολοκληρωμένη επισκόπηση του φαινομένου της φτώχειας και τις επιπτώσεις του στον πληθυσμό της ΠΝΑ στην χρονική, χωρική και κοινωνική του διάσταση. Το πρώτο μέρος αφορά στο Ευρωπαϊκό, εθνικό και περιφερειακό πλαίσιο για την κοινωνική ένταξη. Περιγράφεται συνοπτικά η Στρατηγική “Ευρώπη 2020”, η Εθνική Στρατηγική Κοινωνικής Ένταξης και γίνεται αναφορά στην υφιστάμενη κατάσταση σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Επιπλέον, αναφέρονται ο ρόλος του νεοπαγούς Εθνικού Μηχανισμού Κοινωνικής Ένταξης, οι κατευθύνσεις της Περιφερειακής Στρατηγικής Κοινωνικής Ένταξης και η θέση του Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Νοτίου Αιγαίου. Περιγράφονται οι ομάδες στόχου παρακολούθησης και παρεμβάσεων. Στο δεύτερο μέρος

καταγράφονται οι υφιστάμενες συνθήκες στην ΠΝΑ. Παρουσιάζονται γεωγραφικά, δημογραφικά, οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, καθώς και δείκτες απασχόλησης και φτώχειας. Περιγράφονται οι υπάρχοντες φορείς και οργανώσεις κοινωνικής συνοχής, ο πληθυσμός των ευάλωτων ομάδων σε επίπεδο Περιφέρειας, Δήμου και νησιού και προσδιορίζεται η κατάσταση σε σχέση με το σύνολο της χώρας και τις υπόλοιπες Περιφέρειες.

Το τρίτο μέρος αφορά στις εκτιμήσεις των ίδιων των δημοτικών αρχών της ΠΝΑ, καθώς και των κοινωνικών υπηρεσιών της Περιφέρειας. Παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ποιοτικών ερευνών σε σχέση με τα ποσοτικά δεδομένα με στόχο να διαπιστωθούν συγκλίσεις και αποκλίσεις. Πραγματοποιείται σύγκριση της υφιστάμενης κατάστασης σε σχέση με τα ευρήματα της ΠΕΣΚΕ και καταγράφονται τα δυνατά σημεία, οι αδυναμίες, οι ευκαιρίες και οι απειλές μιας επιχείρησης, οργανισμού. Τέλος, στο τέταρτο μέρος εξηγείται η μεθοδολογία ορισμού των δεικτών, ο πίνακας με τους δείκτες που προτείνονται για το Παρατηρητήριο προκειμένου να καταγράφονται, παρακολουθούνται και αξιολογούνται οι δράσεις για την κοινωνική ένταξη και την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού στην ΠΝΑ. Επίσης, περιγράφεται σύντομα η τρέχουσα υγειονομική συνθήκη με βάση τις διεθνείς και εθνικές πηγές, όπου τίθεται το πλαίσιο για τις μετέπειτα μελέτες, των οποίων τα αποτελέσματα αναμένεται να επηρεαστούν άμεσα από την πανδημία, επηρεάζοντας κατά συνέπεια και τους δείκτες.

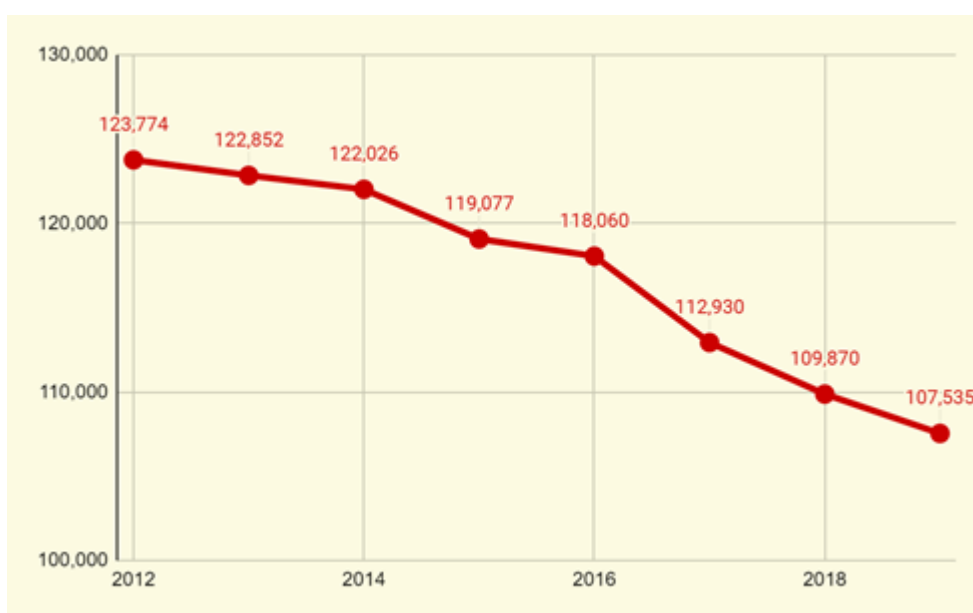
Η κοινωνική-οικονομική έρευνα στην οποία βασίστηκε η μεθοδολογική προσέγγιση της μελέτης αφορά σε τρεις διαστάσεις. Ως πρώτη διάσταση ορίστηκε η «γεωγραφική διάσταση της φτώχειας», η οποία συνδέεται με τη διοικητική περιοχή εφαρμογής των πολιτικών για την καταπολέμηση της φτώχειας. Η «κοινωνική διάσταση» αναφέρεται στην οριζόντια διερεύνηση του φαινομένου, ως προς τα αίτια και τις επιπτώσεις που έχει. Τέλος, η «χρονική διάσταση» αφορά στην υφιστάμενη κατάσταση ενώ περιλαμβάνει επίσης, στοιχεία των προηγούμενων ετών σε βάθος 5ετίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην περίοδο 2016-2019, ώστε να αποτυπωθεί η εξέλιξη του φαινομένου στον χρόνο στην ΠΝΑ.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, στους ειδικούς στόχους της ΕΕ εντάσσεται η καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Από το 1975 έως το 1994 η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα έχει διάφορα προγράμματα για την καταπολέμηση της φτώχειας. Μέσω της [Συνθήκης του Άμστερνταμ](#) το 1999, κατοχυρώθηκε η εξάλειψη του κοινωνικού αποκλεισμού ως στόχο της κοινοτικής κοινωνικής πολιτικής. Η [Στρατηγική της Λισαβόνας](#) η οποία δρομολογήθηκε το 2000, δημιούργησε μηχανισμό εποπτείας και συντονισμού, ο οποίος περιλάμβανε χάραξη στόχων, μέτρηση της φτώχειας βάσει ενός συνόλου από δείκτες και μεγέθη αναφοράς. Η [Ανοικτή Μέθοδος Συντονισμού](#), η οποία θεσπίστηκε το 2006, αποτέλεσε ένα νέο πλαίσιο πολιτικής στον τομέα της κοινωνικής προστασίας και της κοινωνικής ένταξης. Η [Στρατηγική «Ευρώπη 2020»](#) έχει ως στόχο να βγουν από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό τουλάχιστον 20 εκατομμύρια άνθρωποι και να αυξηθεί στο 75% η απασχόληση των ατόμων 20-64 ετών.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει θεσπίσει δράσεις στο πλαίσιο της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020», όπως η [Ευρωπαϊκή Πλατφόρμα για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού](#) που

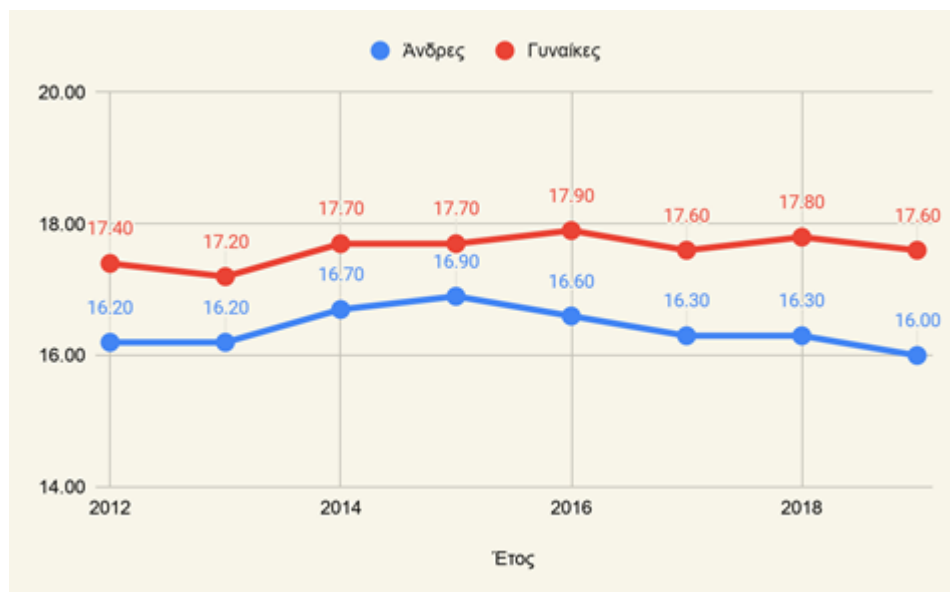
δρομολογήθηκε το 2010, η [Ατζέντα για νέες δεξιότητες και θέσεις εργασίας](#), και η [Λέσμη των μέτρων για τις κοινωνικές επενδύσεις](#). Οι πρωτοβουλίες αυτές έχουν προσφέρει στα κράτη μέλη πρόσθετη καθοδήγηση για τις εθνικές μεταρρυθμίσεις που χρειάζονται για να τηρήσουν τις δεσμεύσεις που έχουν αναλάβει για την επίτευξη των συμφωνημένων στόχων της στρατηγικής «Ευρώπη 2020».

Στην Ευρώπη τα τελευταία χρόνια εξακολουθούν να υπάρχουν ορισμένες ομάδες του πληθυσμού που είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένες στον κίνδυνο φτώχειας. Συγκεκριμένα, πρόκειται για παιδιά, νέους, μονογονεϊκές οικογένειες, οικογένειες με συντηρούμενα μέλη, άτομα με ιστορικό μετανάστευσης, εθνικές μειονότητες και άτομα με αναπηρία. Παρόλα αυτά, όπως φαίνεται στο παρακάτω γράφημα, παρατηρείται καθοδική τάση του πληθυσμού που βρίσκεται σε κατάσταση φτώχειας, καθώς το 2012 είχαν καταγραφεί περίπου 123 χιλιάδες άτομα, ενώ το 2019 μειώθηκαν στις 107 χιλιάδες.

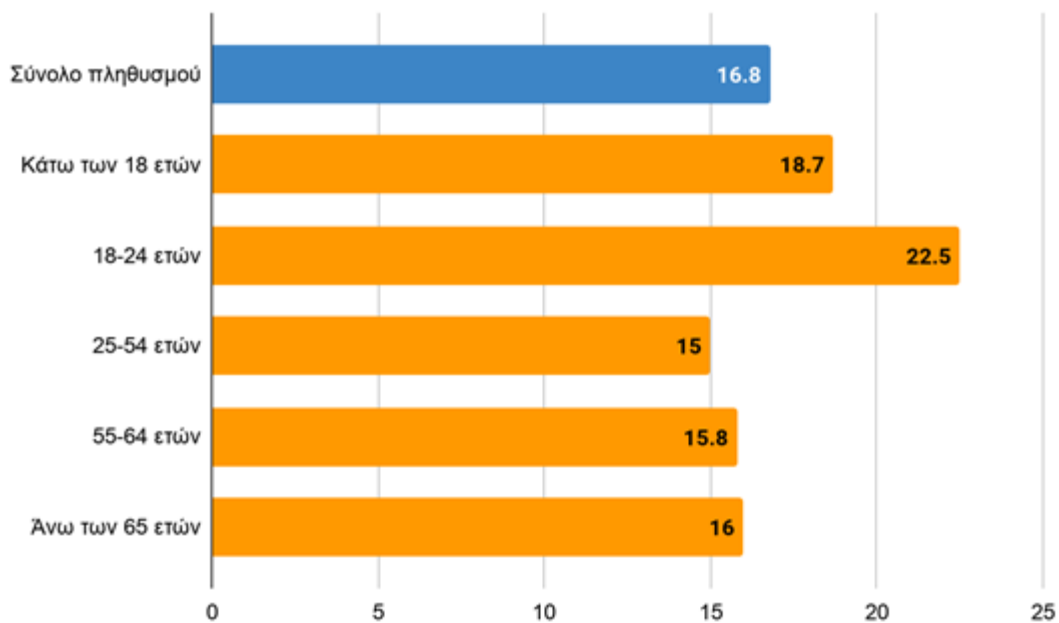

Γράφημα 1 -Πληθυσμός (σε χιλιάδες) σε κίνδυνο φτώχειας στην ΕΕ 28 2012-2019 [Πηγή: [Eurostat](#)]

Βάση του παρακάτω διαγράμματος, στα άτομα που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας διακρίνεται η διαφορά μεταξύ των φύλων, με τις γυναίκες να είναι γενικά πιο εκτεθειμένες στον κίνδυνο από ό,τι οι άνδρες. Στο Γράφημα 3, παρατηρείται ότι οι ηλικίες 18-24 βρίσκονται σε μεγαλύτερο κίνδυνο σε αντίθεση με τα άτομα μεταξύ 55-64 ετών που βρίσκονται σε μικρότερο κίνδυνο. Η ανεργία αποτελεί την κύρια αιτία της φτώχειας για τον πληθυσμό που είναι σε ηλικία εργασίας. Οι ηλικιωμένοι κινδυνεύουν επίσης από τη φτώχεια. Τα άτομα με αναπηρία ή τα άτομα που πάσχουν από σοβαρές χρόνιες νόσους αντιμετωπίζουν συχνά μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές δυσκολίες, καθώς περίπου [6,5 εκατομμύρια άτομα που διατρέχουν τον κίνδυνο φτώχειας ή αποκλεισμού δηλώνουν κάποια μορφή αναπηρίας](#).

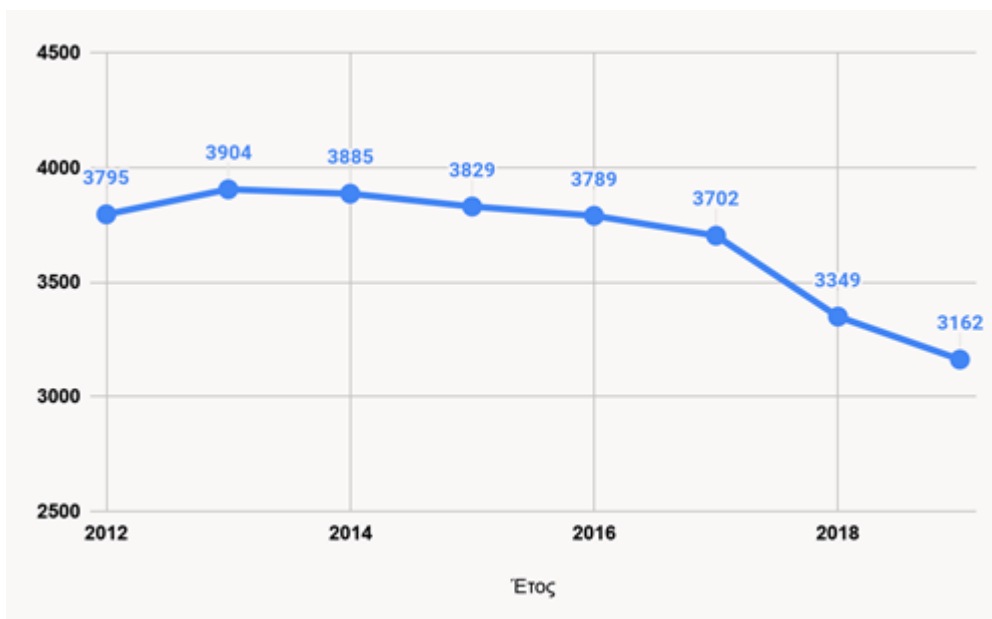

Γράφημα 2 - Ποσοστό (επί του συνόλου) του πληθυσμού ανά φύλο σε κίνδυνο φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις στην ΕΕ 28 2012-2019 [Πηγή: Eurostat]

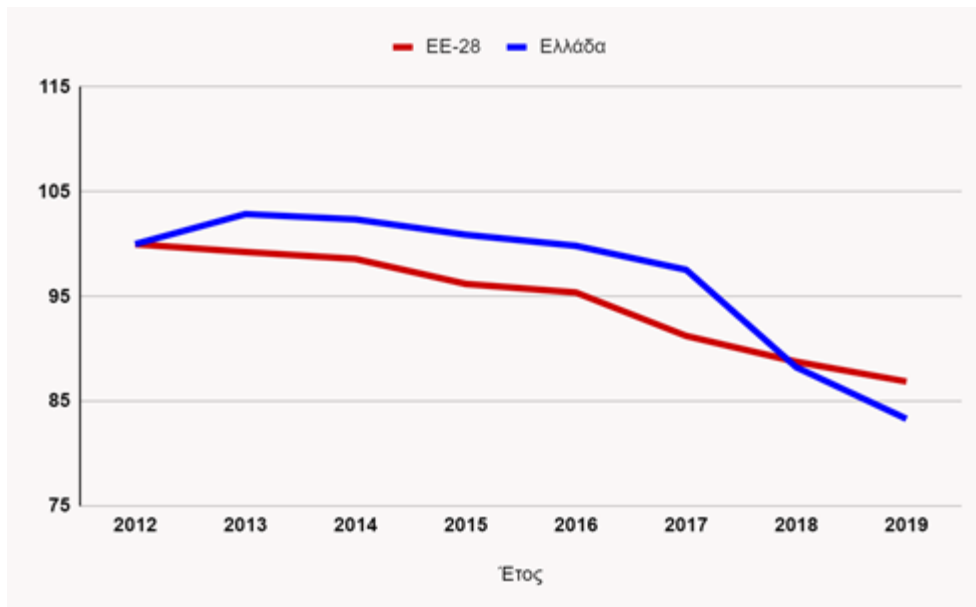

Γράφημα 3 - Ποσοστό (επί του συνόλου) πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας έπειτα από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ανά ηλικιακή ομάδα στην ΕΕ 27, έτος 2019 [Πηγή: Eurostat]

Σε εθνικό επίπεδο, με βάση το παρακάτω γράφημα παρατηρείται ότι ο άνεργος πληθυσμός το 2013 ήταν υψηλός, ενώ από το 2017 παρατηρείται σημαντική μείωση αυτού. Συγκριτικά με τη ΕΕ-28, με βάση το γράφημα 5, τα άνεργα άτομα στη χώρα μας ήταν περισσότερα τα τελευταία χρόνια, ενώ, παρατηρείται αντιστροφή της κατάστασης αυτής από το 2018 και μετά.

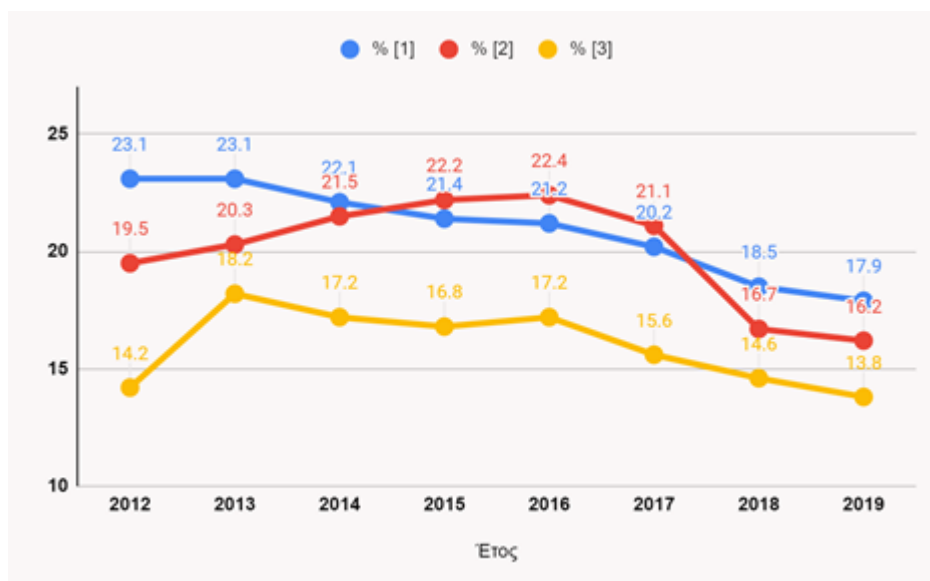

Γράφημα 4 -Πληθυσμός (σε χιλιάδες) σε κίνδυνο φτώχειας στην Ελλάδα 2012-2019 [Πηγή: Eurostat]

Γράφημα 5 - Πληθυσμός σε κίνδυνο φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ-28, 2012-2019, με έτος βάσης το 2012 (2012=100) [Πηγή: Eurostat]

Στο παρακάτω γράφημα εμφανίζονται οι τρεις βασικοί δείκτες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού για την Ελλάδα. Οι βασικοί δείκτες είναι ο κίνδυνος φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις [1], ο δείκτης υλικής στέρησης [2] και τα άτομα που ζουν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας [3]. Παρατηρείται ότι οι δύο πρώτοι δείκτες έχουν υψηλές τιμές σε σχέση με τον τρίτο και μάλιστα, σε πολλά σημεία οι τιμές ταυτίζονται. Σύμφωνα με την [ΕΛΣΤΑΤ](#), οι εργαζόμενοι με μερική απασχόληση είναι δύο φορές περισσότερο εκτεθειμένοι στον κίνδυνο φτώχειας από εκείνους με πλήρη απασχόληση.

Γράφημα 6 - Ποσοστό (επί του συνόλου) του πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας στην Ελλάδα μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, του πληθυσμού σε κατάσταση σοβαρής υλικής υστέρησης και του πληθυσμού που ζει σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλής έντασης εργασίας 2012-2019 [Πηγή: [Eurostat](#)]

Διάφορες ενέργειες έχουν πραγματοποιηθεί στη χώρα για την αντιμετώπιση των προβλημάτων. Με τον Ν.4445/2016 ([ΦΕΚ Α' 236/19.12.2016](#)) συστάθηκε ο Εθνικός Μηχανισμός Συντονισμού, Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Πολιτικών Κοινωνικής Ένταξης με σκοπό το σχεδιασμό, την ενημέρωση, το συντονισμό, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση οριζόντιων συνεκτικών πολυτομεακών πολιτικών κοινωνικής ένταξης και κοινωνικής συνοχής. Ο Εθνικός Μηχανισμός πραγματοποιεί διάφορες ενέργειες μεταξύ των οποίων η διαπίστωση των κοινωνικών αναγκών των πολιτών, ο συντονισμός χάραξης πολιτικών κοινωνικής ένταξης και συνοχής και ο έλεγχος εφαρμογής αυτών. Στόχοι του είναι η ανάπτυξη πολιτικών για την εφαρμογή της Εθνικής Στρατηγικής Κοινωνικής Ένταξης και η θεμιτή και πρόσφορη διαχείριση, διάδοση και κάθε άλλης μορφής διάθεση της πληροφορίας.

Η [Στρατηγική Κοινωνικής Ένταξης](#) αποτελεί μια οργανωμένη πρωτοβουλία ενδυνάμωσης των περιφερειακών και τοπικών πολιτικών πρόληψης και καταπολέμησης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Στόχος είναι η ύπαρξη ενός πλέγματος δημοσίων πολιτικών για την

προάσπιση βασικών, ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων μέσω οργανωμένων θεσμικών, επιχειρησιακών και χρηματοδοτικών εργαλείων πρόληψης του φαινομένου αυτού και καταπολέμησης πάσης φύσεως διακρίσεων. Ως Ομάδες Υψηλής Προτεραιότητας ή Ομάδες Στόχου για την Εθνική Στρατηγική Κοινωνικής Ένταξης ορίζονται τα μοναχικά ενήλικα άτομα με ατομικό ετήσιο εισόδημα κάτω από το εγγυημένο όριο συντήρησης, οι μακροχρόνια άνεργοι, οι οικογένειες μη οικονομικά ενεργού πληθυσμού, οι ηλικιωμένοι άνω των 65 ετών που δεν λαμβάνουν συντάξεις ή προνομιακά επιδόματα και τα παιδιά ηλικίας 0-17 ετών σε καταστάσεις αποκλεισμού.

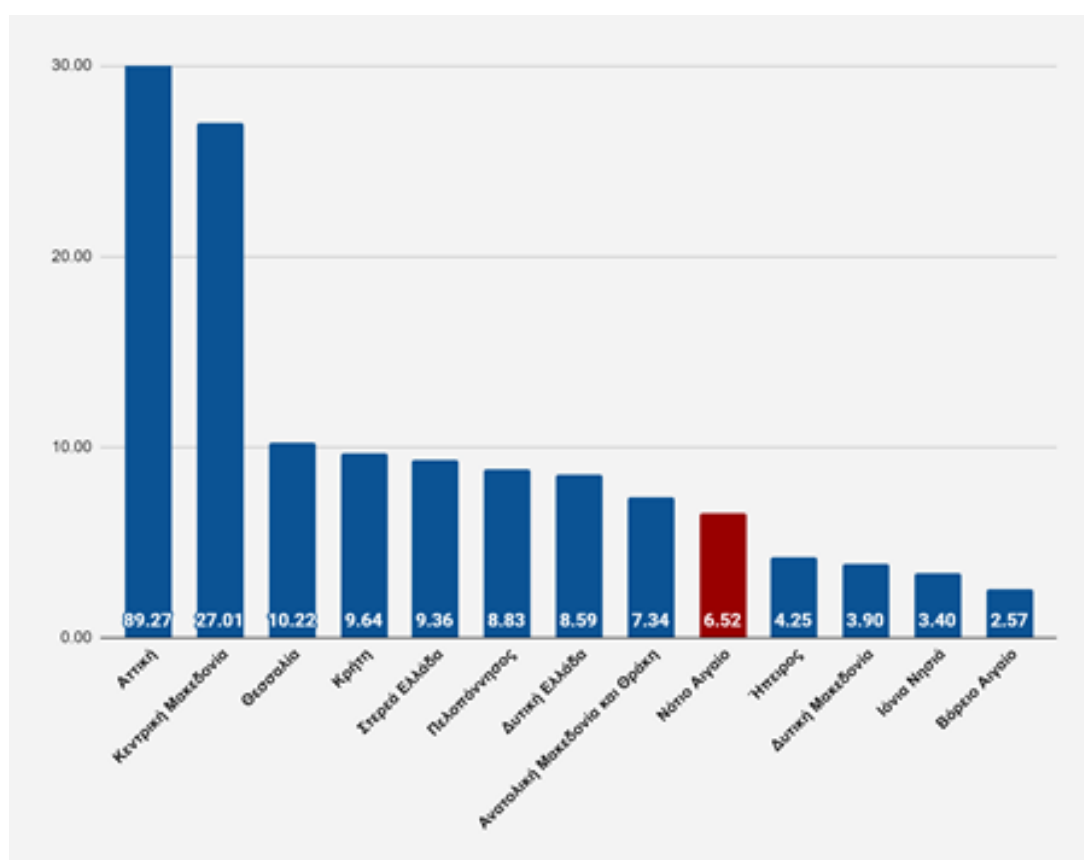
Αναφορικά με την ΠΝΑ, με βάση τα βασικά αναπτυξιακά χαρακτηριστικά των νησιών του Νοτίου Αιγαίου, καθώς επίσης και με τις κατευθύνσεις της Στρατηγικής για την «Ευρώπη 2020», ως βασικοί Στρατηγικοί Στόχοι του εν ισχύ κατά τη συγγραφή της παρούσας μελέτης [Επιχειρησιακού Προγράμματος της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου](#) (2014-2020) ορίζονται η ενίσχυση απασχόλησης, οικονομικής βάσης, πρόσβασης σε Υπηρεσίες Υγείας και Εκπαίδευσης και η αντιμετώπιση της Περιφερειακότητας. Η [Περιφερειακή Στρατηγική Κοινωνικής Ένταξης](#) στηρίζεται σε τρεις βασικούς “Πυλώνες”, οι οποίοι ταυτίζονται και εναρμονίζονται πλήρως με τους “Πυλώνες” του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Κοινωνικής Ένταξης, οι οποίοι είναι η καταπολέμηση της φτώχειας, η αντιμετώπιση της πολύ-νησιωτικότητας, ως πηγή κοινωνικού αποκλεισμού και η καταπολέμηση κάθε μορφής διακρίσεων. Προκειμένου να επιτευχθούν οι παραπάνω ειδικοί στόχοι- “Πυλώνες” η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου έχει θεσπίσει τρεις “Άξονες προτεραιότητας” με ανάλογες δράσεις σε επιχειρησιακό επίπεδο που αφορούν στην καταπολέμηση της φτώχειας, τις ολοκληρωμένες παρεμβάσεις ένταξης και την πρόληψη και καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, όπως φαίνεται στο παρακάτω γράφημα. Στο πλαίσιο του Εθνικού Μηχανισμού Συντονισμού, Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Πολιτικών Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Συνοχής εντάσσονται τα Περιφερειακά Παρατηρητήρια Κοινωνικής Ένταξης.

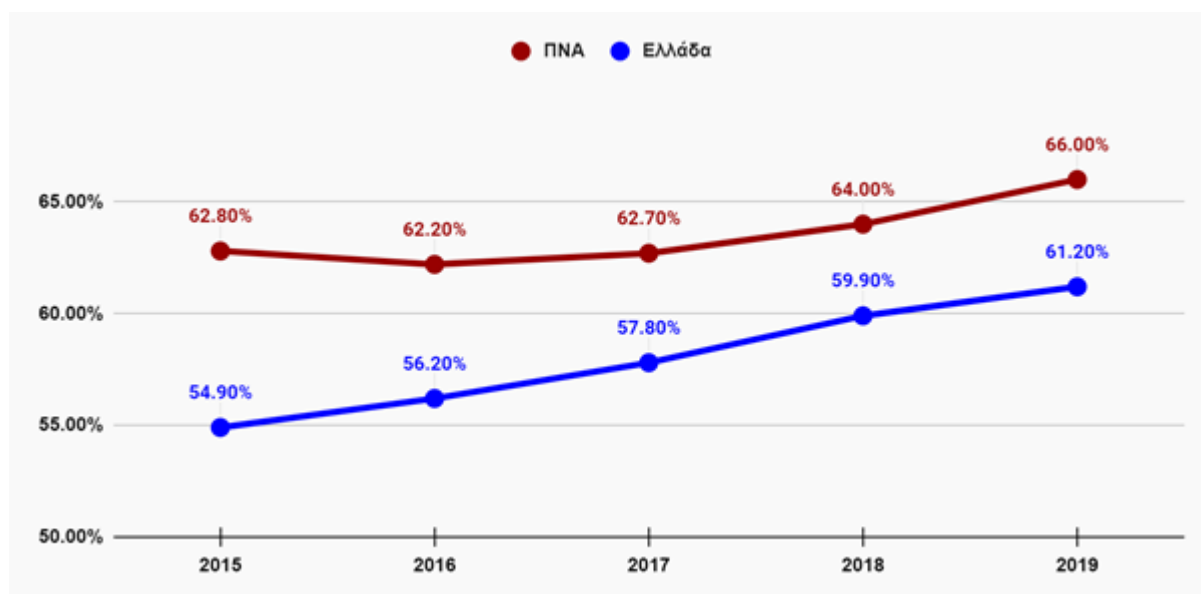
Γράφημα 7 - Άξονες προτεραιότητας της Περιφερειακής Στρατηγικής Κοινωνικής Ένταξης Νοτίου Αιγαίου [Πηγή: [ΕΥΔ ΕΠ Νοτίου Αιγαίου](#)]

Κατά την τελευταία πενταετία οι δείκτες παρακολούθησης της κοινωνικής ένταξης έδειξαν βελτίωση τόσο σε ολόκληρη της Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και στην χώρα μας, στην οποία εμφανίζονται θετικές τάσεις ανάκτησης μέρους των απωλειών της προηγούμενης οικονομικής κρίσης. Ακόμα και έτσι, τόσο η ΕΕ όσο και η Ελλάδα δεν δείχνουν να εκπληρώνουν τους στόχους της στρατηγικής “Ευρώπη 2020” σχετικά με την αύξηση της απασχόλησης του πληθυσμού, ούτε και σχετικά με την αποτελεσματική μείωση του αριθμού των ανθρώπων σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού.

Η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, κατά την τελευταία πενταετία, ενώ παραμένει η δεύτερη σε μέγεθος κατά κεφαλήν εισοδήματος στην χώρα, παρουσιάζει οικονομικο-κοινωνικές και χωρικές ανισορροπίες. Ενώ οι εθνικοί δείκτες ανάπτυξης, απασχόλησης και φτώχειας δείχνουν μια σταθερά βελτιωτική τάση, η ΠΝΑ παρουσιάζει επί τω πλείστω στασιμότητα. Η εξέλιξη του ΑΕΠ της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου αποτυπώνεται στο ακόλουθο γράφημα.

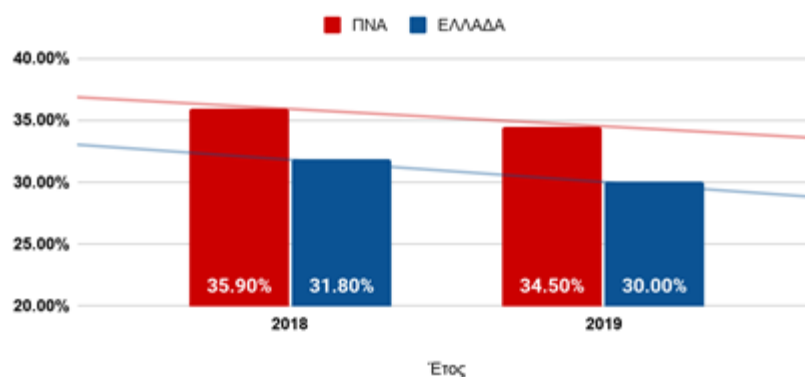

Γράφημα 8 - ΑΕΠ ΠΝΑ σε σχέση με τις άλλες Περιφέρειες της χώρας, 2019 (σε εκ. €, τρέχουσες τιμές) [Πηγή: [Ευρωπαϊκή Επιτροπή](#)]

Γράφημα 9 - Εξέλιξη απασχόλησης (% ηλικίες 20-65) στην ΠΝΑ και την Ελλάδα, 2015-2019 [Πηγή: [EUROSTAT](#)]

Ειδικότερα στους δείκτες διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών και απασχόλησης του εργατικού δυναμικού παρατηρούνται έντονες διακυμάνσεις. Η κοινωνική αβεβαιότητα δείχνει να αφορά περισσότερο τις γυναίκες και τους νέους 15-24 ετών. Ως αποτέλεσμα οι δείκτες των ανθρώπων που κινδυνεύουν από φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό δεν παρουσιάζουν ουσιαστική βελτίωση και υπολείπονται σαφώς της τάσης βελτίωσης του εθνικού δείκτη. Όπως αποτυπώνεται στα στοιχεία της έρευνας EU-SILC για τα έτη 2018-2019 στην ΠΝΑ, το ποσοστό των ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας στην Περιφέρεια δείχνει μια ανησυχητική σταθερότητα σε αντίθεση με τον εθνικό δείκτη που εμφανίζει τάση βελτίωσης και βρίσκεται πλέον στον εθνικό μέσο όρο.

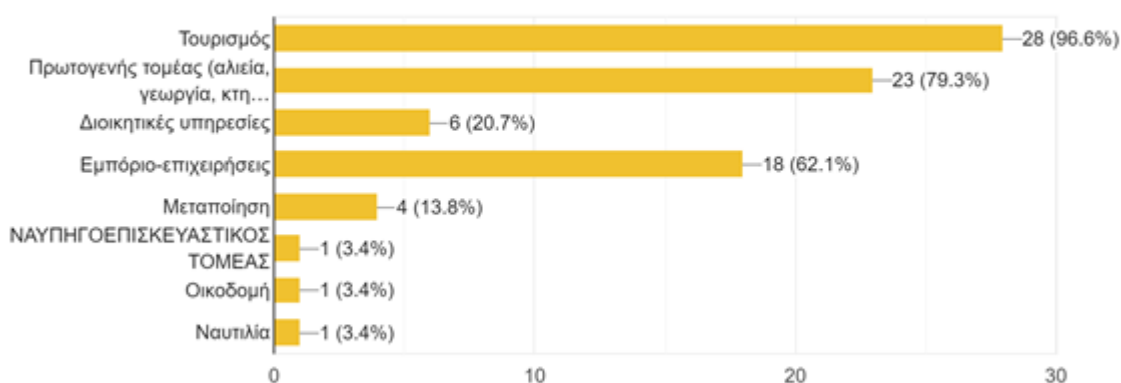
Γράφημα 10 - Άτομα που κινδυνεύουν από φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό 2018-2019, ΠΝΑ και Ελλάδα [Πηγή: [EUROSTAT](#)]

Αν επιπλέον προσθέσουμε στο ποσοστό και τα άτομα που κινδυνεύουν με κοινωνικό αποκλεισμό, το σχετικό ποσοστό της ΠΝΑ υπερβαίνει τον εθνικό δείκτη. Παραταύτα, ο δείκτης ακραίας φτώχειας (άτομα σε σοβαρή υλική υστέρηση) παρουσιάζει τάση μείωσης και υπολείπεται αισθητά του εθνικού μέσου όρου, αντικατοπτρίζοντας μία περισσότερο ομαλή κατανομή του εισοδήματος στην ΠΝΑ αλλά και τις κοινοτικές σχέσεις αλληλεγγύης που ενδυναμώνουν την αντοχή της κοινωνίας σε συνθήκες κρίσης.

Η εικόνα αυτή συμπληρώνεται από την κυριαρχία του τριτογενή τομέα παραγωγής στην Περιφέρεια (με σημαντικότερους τους κλάδους τουρισμού και εμπορίου).

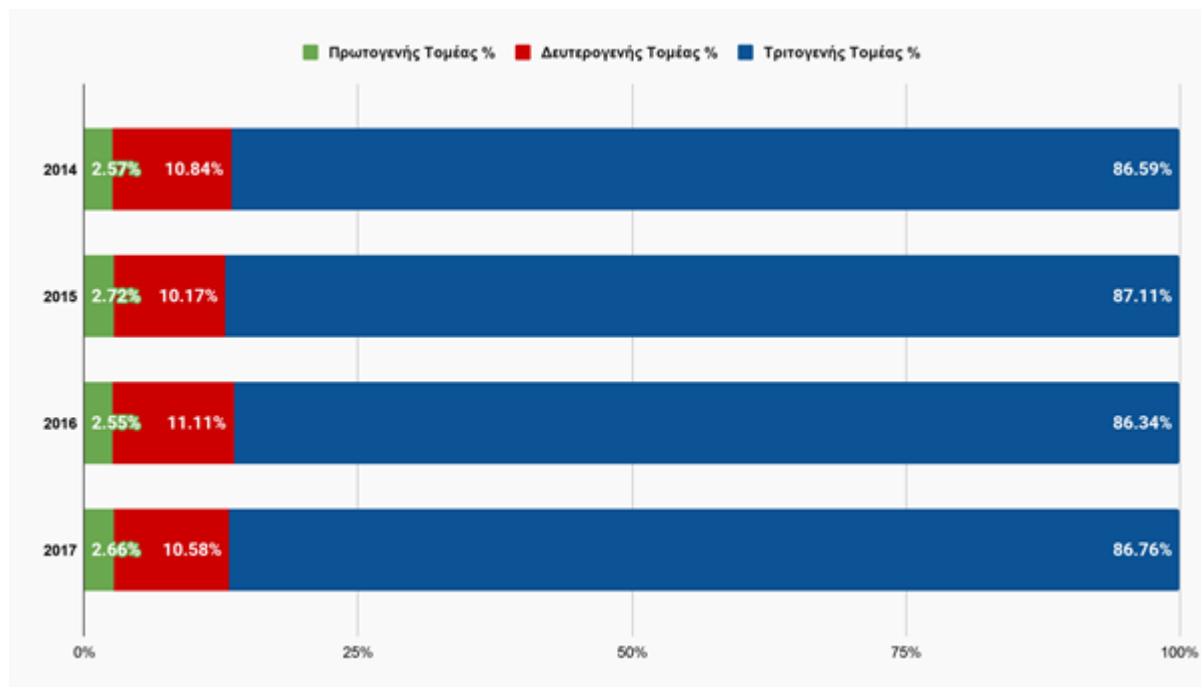
1. ΚΥΡΙΕΣ ΠΗΓΕΣ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ

29 responses

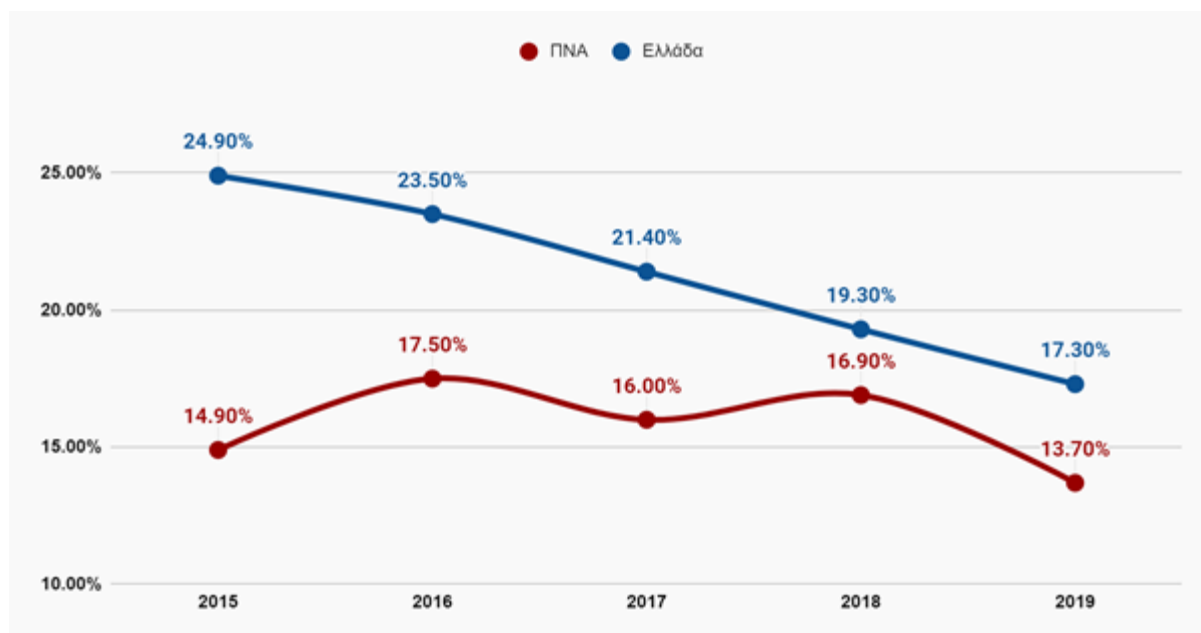

Γράφημα 11 - Τομείς οικονομικής δραστηριότητας

Στον τριτογενή τομέα στηρίζεται με σχέση εξάρτησης σημαντικός αριθμός των Δήμων της ΠΝΑ και την ολοένα και περισσότερο εξάπλωση ελαστικών μορφών απασχόλησης μεταξύ του εργατικού δυναμικού και κυρίως των νέων ηλικίας 18-35 ετών.

Γράφημα 12 - Διαχρονική εξέλιξη της συμμετοχής ανά τομέα παραγωγής στην συνολική ΑΠΑ της Περιφέρειας, 2014-2017 [Πηγή: [ΕΛΣΤΑΤ](#)]

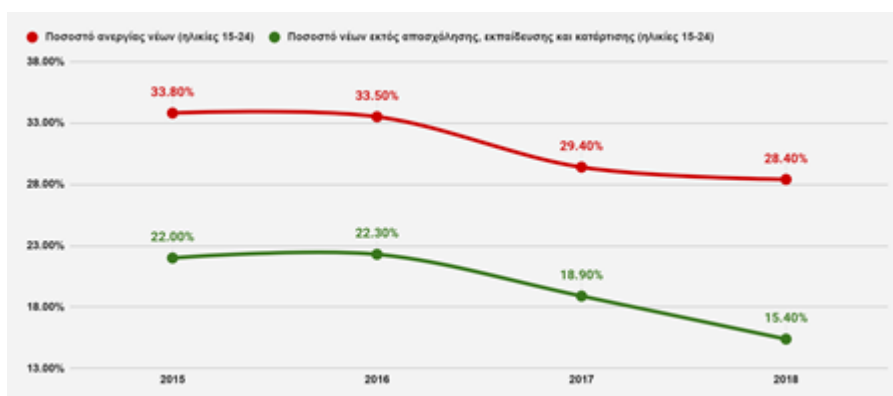
Γράφημα 13 - Εξέλιξη των δεικτών ανεργίας της ΠΝΑ και της Ελλάδας (% ηλικίες άνω των 15 ετών, βάσει δείκτη μέτρησης της EUROSTAT) [Πηγή: [EUROSTAT](#)]

ΚΡΙ (2)							
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Grand Total
Προσλήψεις	113.380	132.057	148.944	169.317	187.963	196.635	948.296
Απολύσεις/Αποχωρήσεις	110.285	129.205	146.214	166.042	185.250	194.006	931.002
Νέες Θέσεις	3.095	2.852	2.730	3.275	2.713	2.629	17.294

New jobs	
2.629,0	3.275,0

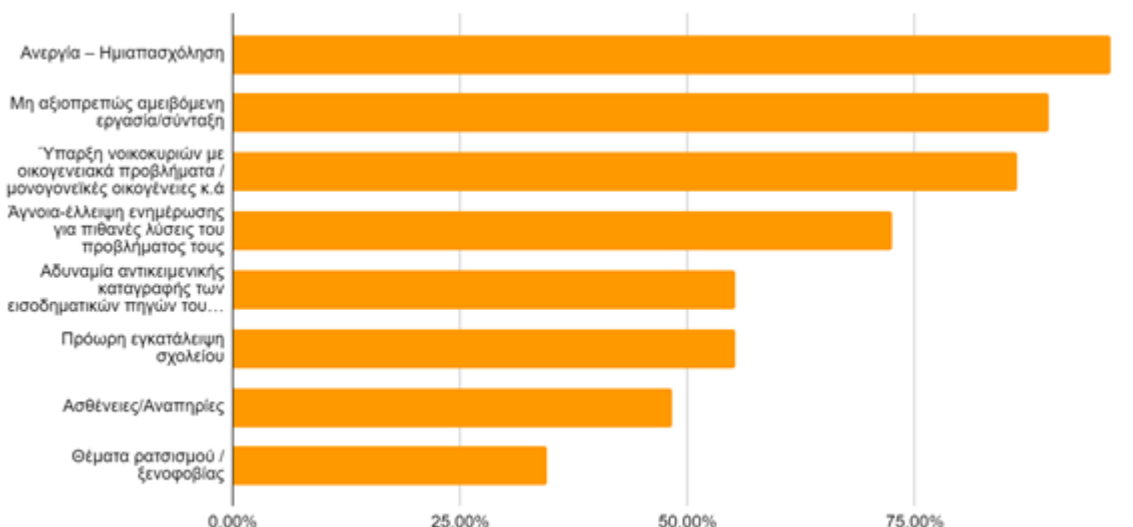
Πίνακας 1 - Προσλήψεις, αποχωρήσεις και νέες θέσεις εργασίας στην ΠΝΑ, 2014-2019 [Πηγή: [Υπουργείο Εργασίας](#)]

Επιπλέον ανησυχητικό είναι το υψηλό ποσοστό (διπλάσιο του εθνικού μέσου όρου) των νέων ηλικίας 18-24 ετών που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση και την κατάρτιση για να απορροφηθούν σε ως επί το πλείστον εποχιακές εργασίες, με ελαστικές μορφές απασχόλησης.

Γράφημα 14 - Εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας των νέων 15-24 ετών και των νέων 15-24 ετών εκτός απασχόλησης, εκπαίδευσης και κατάρτισης της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, 2015-2018 [Πηγή: [EUROSTAT](#)]

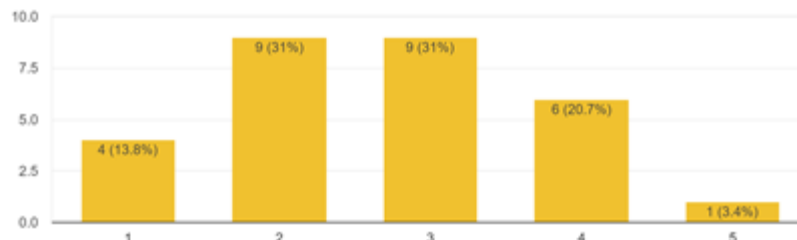
Τέλος, η κρίση της πανδημίας φαίνεται να χτυπά την αγορά εργασίας της ΠΝΑ περισσότερο από κάθε άλλη Περιφέρεια της χώρας και ιδιαίτερα τα νησιά που εμφανίζουν εξάρτηση από τον τομέα των υπηρεσιών, υψηλή συγκέντρωση εργατικού δυναμικού αντίστοιχων ειδικοτήτων και τα αστικά κέντρα.

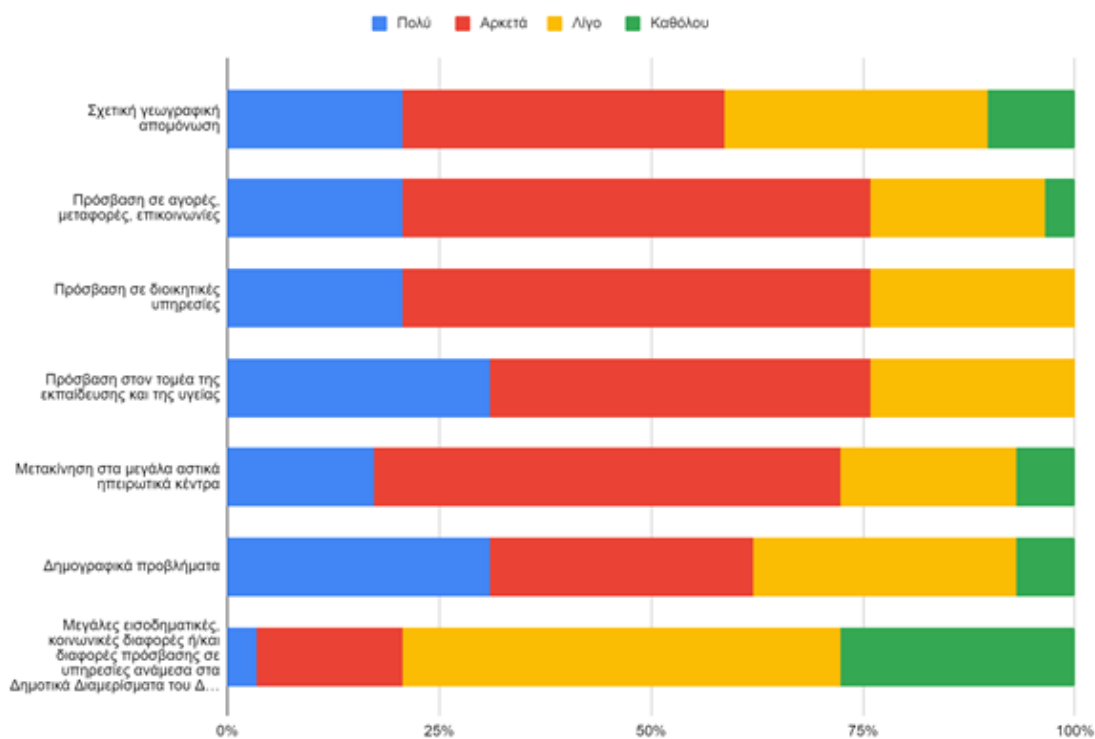
Γράφημα 15 - Επιδραστικότεροι παράγοντες Φτώχειας και Κοινωνικού Αποκλεισμού (απαντήσεις “πολύ” και “αρκετά”)(Δημοτικές Αρχές)

Στους δυσμενείς αυτούς παράγοντες προστίθεται η τριπλή νησιωτικότητα της ΠΝΑ και η απομόνωση, μικρών κυρίως νησιών, από τα αστικά κέντρα και από ποιοτικές υπηρεσίες υγείας και κοινωνικής μέριμνας. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των συμμετεχόντων στις πρωτογενείς έρευνες και σε συνδυασμό με τα ευρήματα της δευτερογενούς έρευνας, η νησιωτική απομόνωση, η αναποτελεσματική πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες (υγεία, παιδεία, διοίκηση), το υψηλό κόστος διαβίωσης και οι φόβοι για μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών, η αύξηση της ανεργίας ή/και της εξάπλωσης ελαστικών σχέσεων εργασίας αποτελούν παράγοντες που εντείνουν τα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα, τα οποία συντελούν στην αύξηση του κινδύνου φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Πώς αξιολογείτε την πρόσβαση στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη:
29 responses

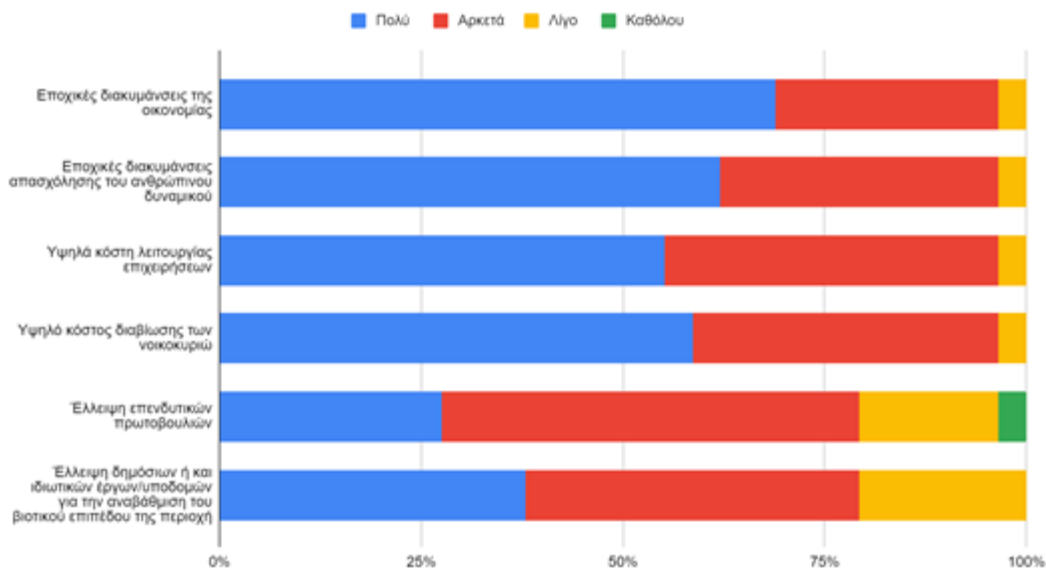

Γράφημα 16 - Αξιολόγηση πρόσβασης στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη (Δημοτικές Αρχές)

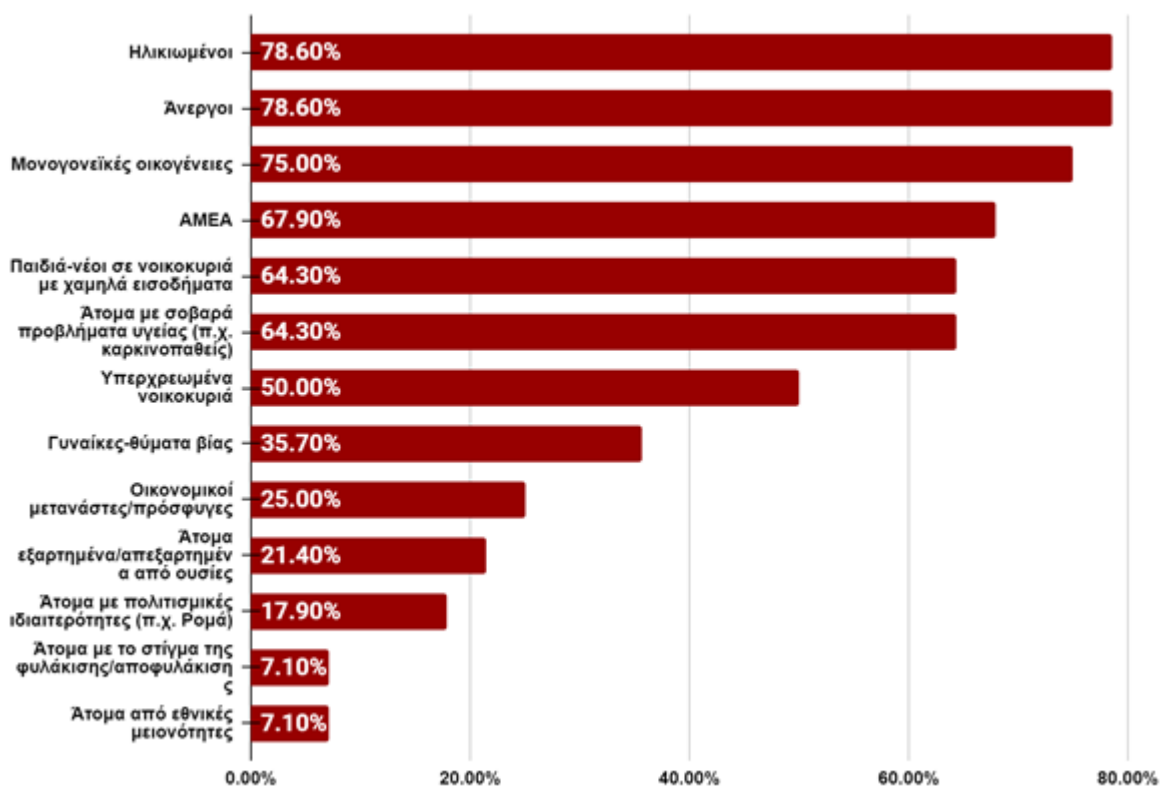

Γράφημα 17 - Αξιολόγηση πιθανών προβλημάτων του Δήμου (Δημοτικές Αρχές)

Οικονομία και απασχόληση

Γράφημα 18 - Αξιολόγηση πιθανών προβλημάτων οικονομίας και απασχόλησης (Δημοτικές Αρχές)

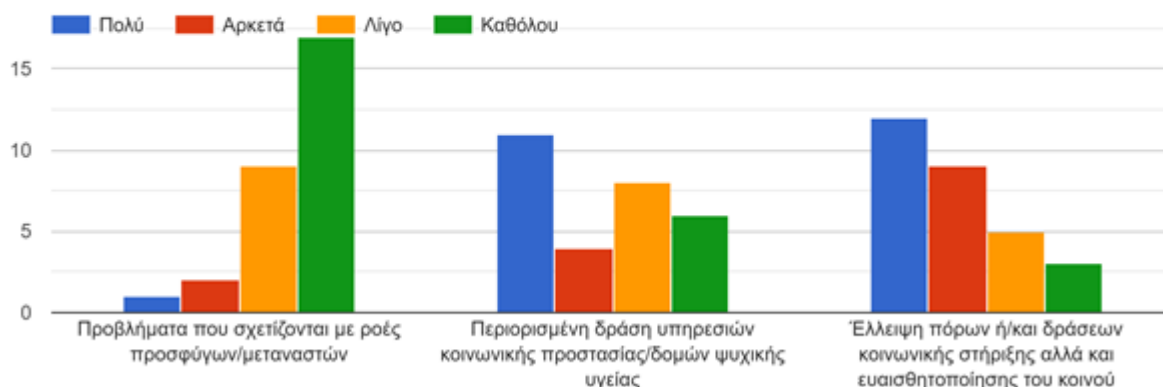
Γράφημα 19 - Εκτίμηση ομάδων του τοπικού πληθυσμού που πλήττονται περισσότερο από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό (απαντήσεις κοινωνικών λειτουργών)

Παράλληλα με αυτούς τους παράγοντες τίθενται και άλλοι όπως οι ενδοοικογενειακές σχέσεις, ασθένειες και αναπηρίες, η εγκατάλειψη της εκπαίδευσης από τους νέους, ο ρατσισμός και η έλλειψη ενημέρωσης και δράσεων για την βελτίωση της κοινωνικής θέσης των νοικοκυριών.

Το φαινόμενο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού εμφανίζεται εντονότερο στον Νομό Δωδεκανήσου. Σε επίπεδο Δήμου, οι Δήμοι που εμφανίζουν πολύ υψηλές συγκεντρώσεις πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού είναι κατά προτεραιότητα οι Δήμοι Καλύμνου, Λειψών, Λέρου, Αστυπάλαιας, Άνδρου και Κάσου.

Η κατάσταση αυτή τείνει να παγιωθεί ή/και να αλλάξει επί τα χείρω δεδομένης της νέας οικονομικής κρίσης που προκαλεί η εξάπλωση της πανδημίας του COVID-19, τόσο στην Ευρώπη όσο και στη χώρα μας, όπως δείχνουν οι τελευταίες έρευνες και μετρήσεις, με ιδιαίτερα αρνητικές επιπτώσεις να επισημαίνονται στην απασχόληση και την ευθραυστότητα τόσο της οικονομικής όσο και της κοινωνικής θέσης των νοικοκυριών.

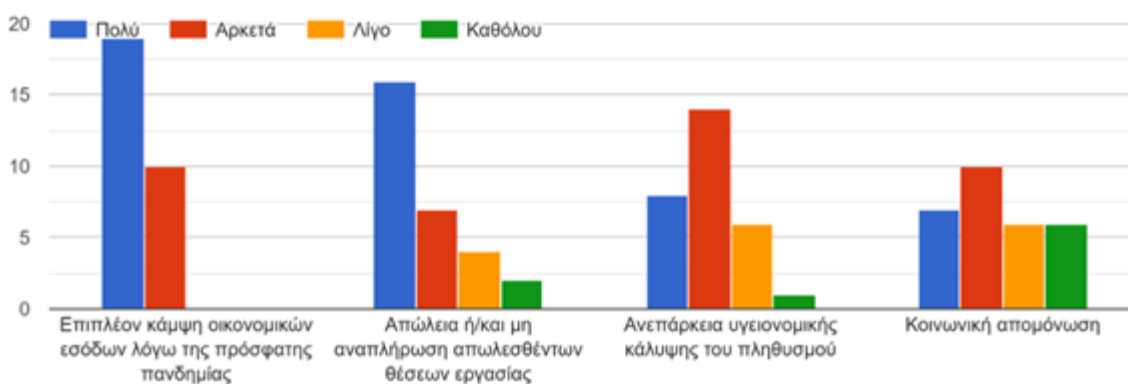
Αξιολόγηση πιθανών προβλημάτων στον κοινωνικό τομέα

Γράφημα 20 - Αξιολόγηση πιθανών κοινωνικών προβλημάτων (Δημοτικές Αρχές)

Διαπιστώθηκε, όπως φαίνεται στο παρακάτω γράφημα, ότι τα περισσότερα προβλήματα στο σύνολο των Δήμων τα οποία προέκυψαν από την πανδημία COVID-19 αφορούν στην κάμψη των οικονομικών εσόδων και στην απώλεια θέσεων εργασίας. Σε συνέχεια αυτών, η ανεπάρκεια υγειονομικής κάλυψης του πληθυσμού προκαλεί δυσλειτουργία στην ΠΝΑ, ιδίως όταν η αιτία των προβλημάτων αφορά στον τομέα της υγείας. Σε μικρότερο βαθμό καταγράφηκαν τα ζητήματα που αφορούν στην κοινωνική απομόνωση, καθώς λόγω της πανδημίας δεν επιτρέπονταν οι συγκεντρώσεις ατόμων.

Αξιολόγηση πιθανών προβλημάτων από την πρόσφατη πανδημία

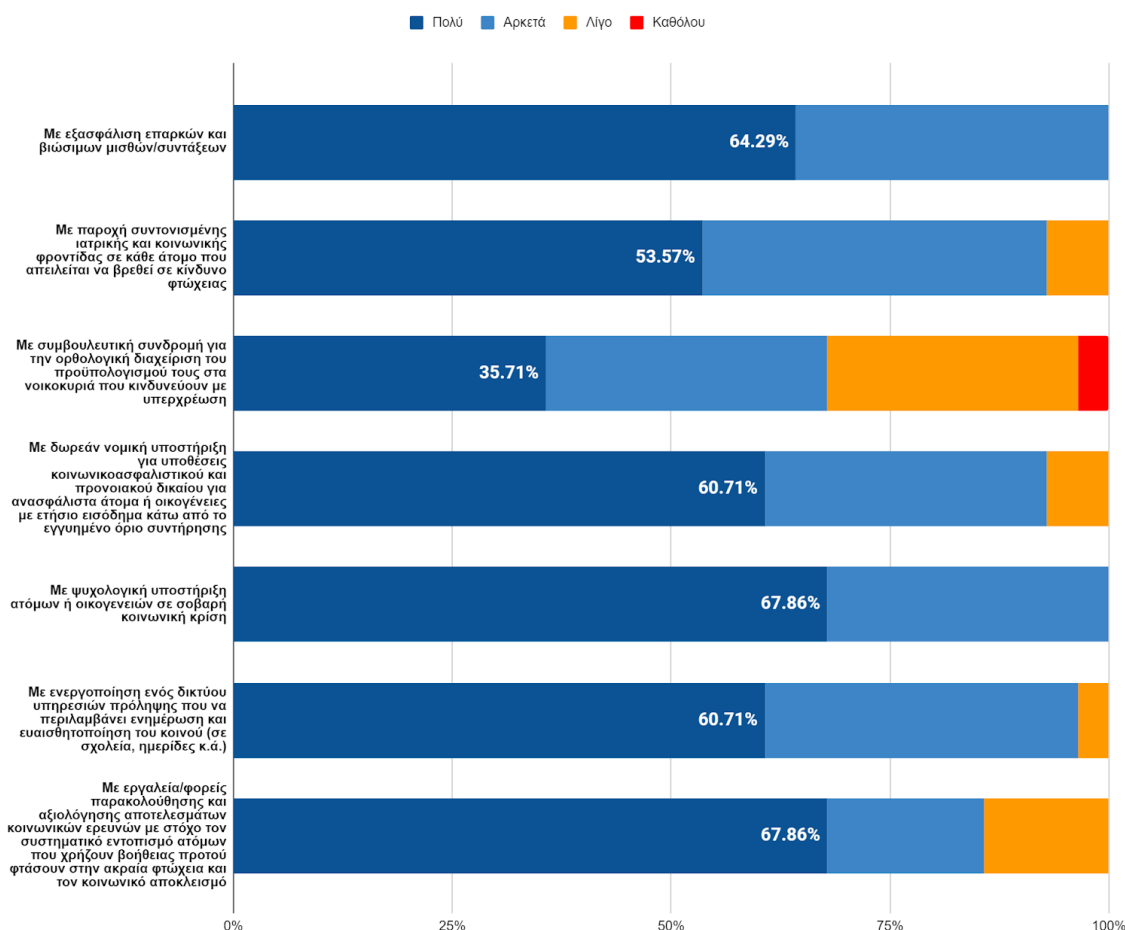
Γράφημα 21 - Αξιολόγηση πιθανών προβλημάτων από την πανδημία (Δημοτικές Αρχές)

Τέλος, η κρίση της πανδημίας φαίνεται να χτυπά την αγορά εργασίας της ΠΝΑ περισσότερο από κάθε άλλη Περιφέρεια της χώρας και ιδιαίτερα τα νησιά που εμφανίζουν εξάρτηση από τον τομέα των υπηρεσιών, υψηλή συγκέντρωση εργατικού δυναμικού αντίστοιχων ειδικοτήτων και τα αστικά κέντρα.

Η **Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου**, στο πλαίσιο της αντιμετώπισης της εξάπλωσης της πανδημίας COVID-19, προχώρησε σε συγκεκριμένες ενέργειες για την υγειονομική θωράκιση του δημόσιου συστήματος υγείας, φορέων και υπηρεσιών, αλλά και του ιδιωτικού τομέα. Εξ αρχής φρόντισε αφενός να εξασφαλίσει και να προμηθεύσει με το κατάλληλο υγειονομικό υλικό τις μονάδες υγείας των νησιών υπό την ευθύνη της, να προβεί σε απολυμάνσεις σε δημόσιες υπηρεσίες και να διανέμει φορτία με υγειονομικό υλικό, εκτός από τις Δομές Υγείας, σε υπηρεσίες και φορείς σε νευραλγικές θέσεις, όπως η Ελληνική Αστυνομία Ρόδου, η Πυροσβεστική Ρόδου, το Λιμεναρχείο Ρόδου, η 95η ΑΔΤΕ Ρόδου, το Αστυνομικό Τμήμα Σύρου, το Πυροσβεστικό Λιμενικό Σώμα Σύρου και σε Ιατρικούς Συλλόγους.

Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία, τα ποιοτικά δεδομένα και τις εκτιμήσεις των λειτουργιών που έλαβαν μέρος στις πρωτογενείς έρευνες κατά το χρονικό διάστημα από τον Αύγουστο του 2020 μέχρι και τον Νοέμβριο του 2020, επείγει η ανάληψη επιπλέον δράσεων σε πολλαπλά πεδία ώστε να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, ιδιαίτερα λαμβάνοντας υπόψη τον πολλαπλασιαστικά κρισιακό χαρακτήρα της σοβούσας πανδημίας. Συγκεκριμένα:

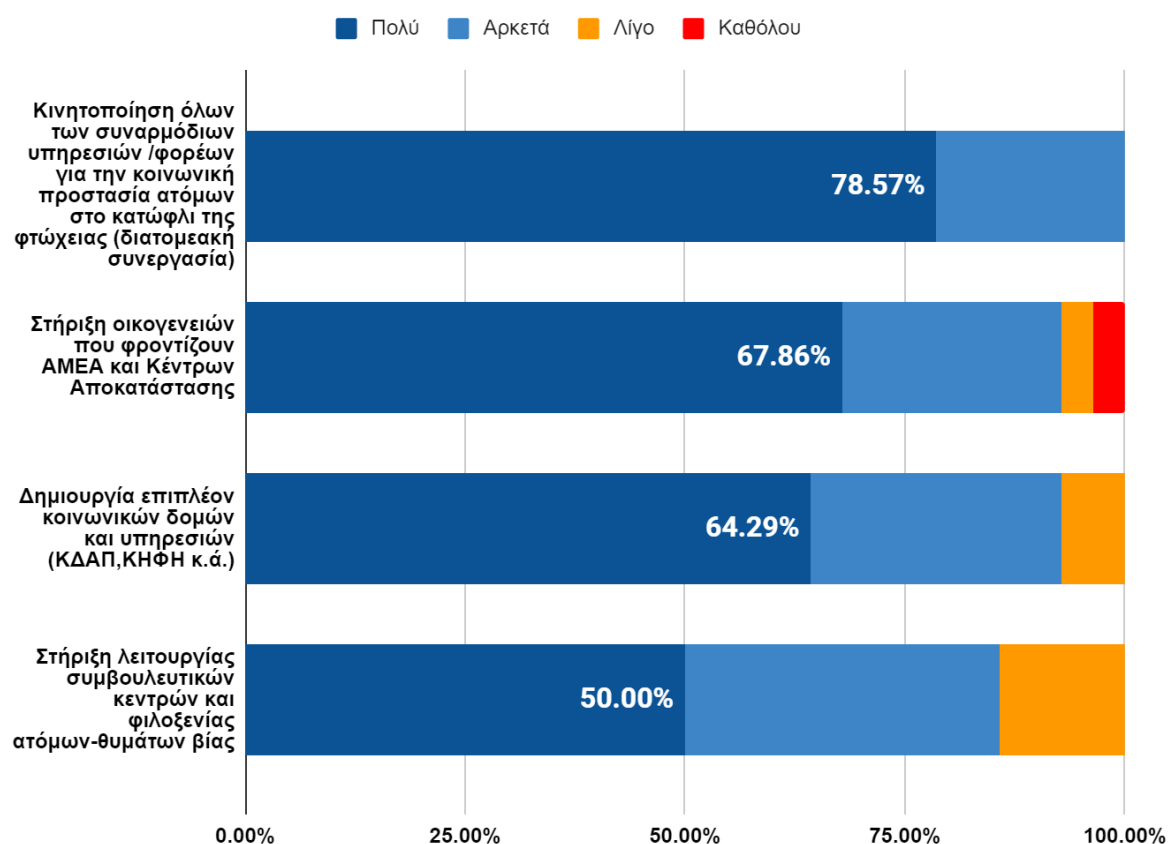
- Σημαντική ενίσχυση του τομέα της **υγείας** και της ενίσχυσης της ιατροφαρμακευτικής κάλυψης, περίθαλψης και φροντίδας του πληθυσμού. Ενίσχυση απαιτείται και για τον τομέα της **εκπαίδευσης**, ιδιαίτερα για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των ελλείψεων σε εξοπλισμό και δυσκολιών που παρουσιάστηκαν κατά την εξ' αποστάσεως διδασκαλία.
- **Ενίσχυση της αγοράς εργασίας** με προγράμματα κατάρτισης για την απόκτηση περισσότερων δεξιοτήτων και εξομάλυνση της εποχικότητας της εργασίας λόγω νησιωτικού χαρακτήρα της ΠΝΑ και εξάρτησης από το τομέα του τουρισμού, κοινωνικής ασφάλειας και οικονομικής βιωσιμότητας για τα νοικοκυριά για την αποτελεσματική ένταξη στον κοινωνικό ιστό των ατόμων που κινδυνεύουν από την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό.
- Δράσεις **ψυχολογικής, συμβουλευτικής** και νομικής υποστήριξης στις ομάδες-στόχου καθώς και ανάληψη πρωτοβουλιών **ευαισθητοποίησης** και ενημέρωσης του κοινού.

Γράφημα 22 - Τρόποι αποφυγής του φαινομένου της ακραίας φτώχειας (απαντήσεις κοινωνικών λειτουργών)

- Αντιμετώπιση της έλλειψης υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας και μέριμνας, με την **ενίσχυση της στελέχωσης** των υπαρχόντων υπηρεσιών και Δομών και τη **δημιουργία νέων**, καινοτόμων συνεργατικών δράσεων και πρακτικών και την δημιουργία τοπικών Δομών όπως Κοινωνικά Φαρμακεία και Παντοπωλεία.
- Ενεργοποίηση **πολυτομεακών συνεργασιών** των εμπλεκόμενων φορέων και ανάπτυξη εργαλείων παρακολούθησης - αξιολόγησης πολιτικών και ερευνών για τον αποτελεσματικό εντοπισμό και ενδυνάμωση ανθρώπων που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού ώστε να αποφευχθεί πριν αυτοί βρεθούν σε κατάσταση υλικής υστέρησης.
- Τέλος, αξιοποίηση μηχανισμών όπως το **Περιφερειακό Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης**, το οποίο δείχνει να υποδέχεται θερμά το σύνολο των κοινωνικών λειτουργών και υπευθύνων των δομών και των δημόσιων υπηρεσιών κοινωνικής μέριμνας της

Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, για την ανάδειξη του φαινομένου της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, την μελέτη του, τον σχεδιασμό πολιτικών για την αντιμετώπισή του και τον συντονισμό των εμπλεκόμενων φορέων προς τον στόχο αυτό.

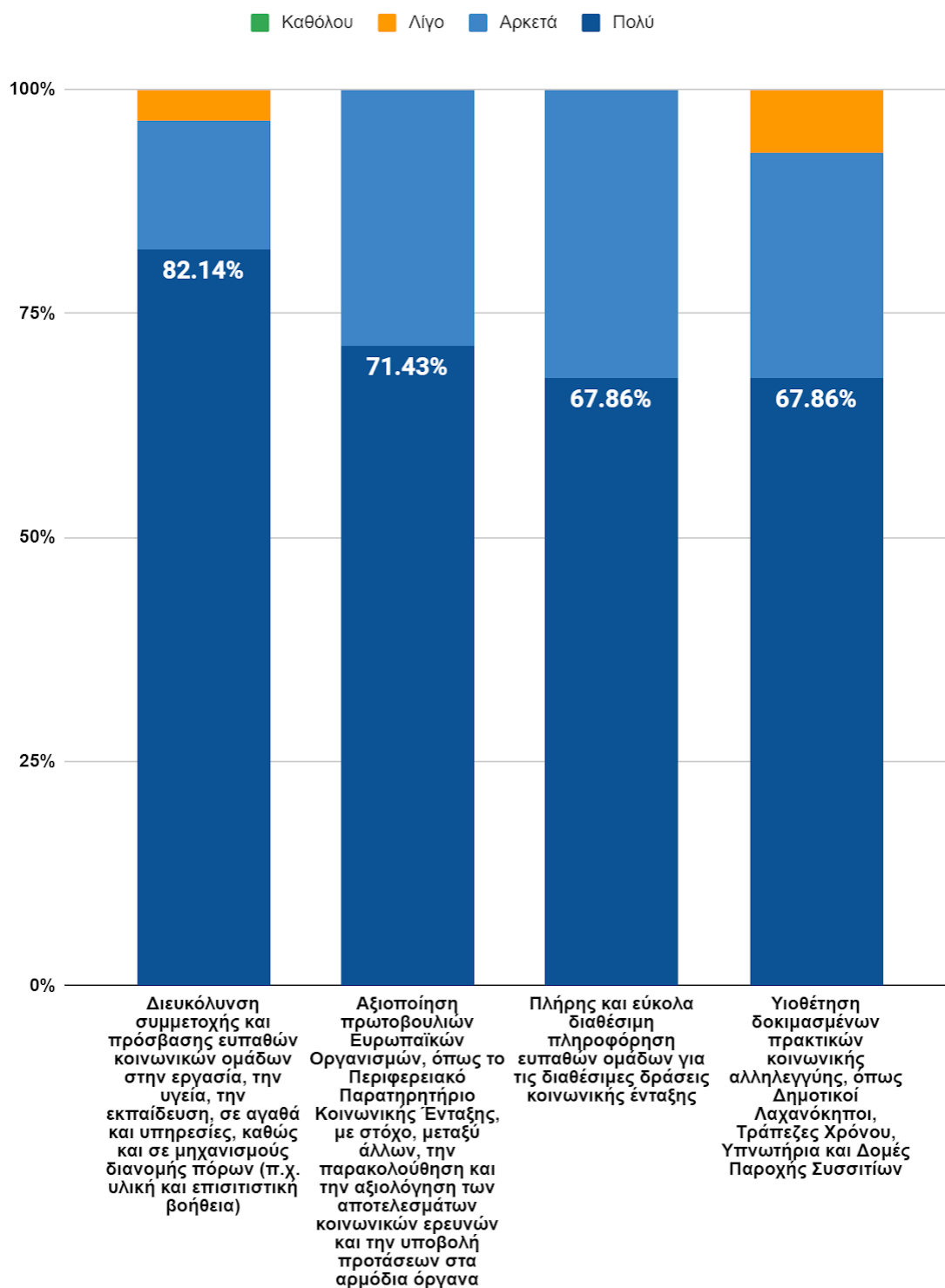

Γράφημα 23- Προτάσεις - Δράσεις ενίσχυσης κοινωνικής συνοχής: Υπηρεσίες (απαντήσεις κοινωνικών λειτουργών)

Η παρούσα έρευνα αναμένεται να προσανατολίσει την ερευνητική δραστηριότητα του Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης Νοτίου Αιγαίου και συγκεκριμένα για τις δράσεις του επόμενου εξαμήνου ως εξής:

1. Τον σχεδιασμό της **Βάσης δεδομένων** οικονομικών και κοινωνικών στατιστικών στοιχείων σε επίπεδο περιφέρειας και στατιστικών στοιχείων για φορείς, δομές και δράσεις κοινωνικής ένταξης, με τον εμπλουτισμό τους με τους δείκτες και την μεθοδολογία εμπλουτισμού δεδομένων όπως παρουσιάστηκε αναλυτικά στο Μέρος 4 της παρούσας

2. Τον σχεδιασμό dashboard με την δημοσιοποίηση των δεδομένων με την μορφή open data στην υπό σχεδιασμό **Διαδικτυακή Πύλη** του Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης Νοτίου Αιγαίου
3. Τον σχεδιασμό της **Περιφερειακής Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης 2020**, στην οποία πέρα από τους προαναφερόμενους δείκτες, αναμένεται να ενσωματωθούν στοιχεία από τις επόμενες έρευνες με την μέθοδο του ερωτηματολογίου, τις επιτόπιες και τις τηλεφωνικές ή εξ' αποστάσεως έρευνες. Επιπλέον, στην προσπάθεια εμβάθυνσης της κατανόησης των φαινομένων της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού μπορούν να διερευνηθούν συσχετίσεις των δεικτών και δημιουργία composite indexes, πέρα από τις προβλεπόμενες της ΠΕΣΚΕ ή Εθνικού Μηχανισμού Κοινωνικής Ένταξης του ώστε να αναδειχθούν σχέσεις και συνάφειες των παραγόντων που συντελούν στα υπό έρευνα φαινόμενα.
4. Στον σχεδιασμό των **Επιτόπιων ερευνών** καταγραφής της φτώχειας για το σύνολο της Περιφέρειας έτους 2020. Παράγοντες όπως υψηλός συντελεστής χωροθέτησης ατόμων που κινδυνεύουν από την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, έλλειψη δομών φροντίδας και μέριμνας ή συγκέντρωση πληθυσμού που εμπίπτει στις ομάδες στόχου θα μπορούσαν να ληφθούν υπόψη ενόψει του σχεδιασμού.

Γράφημα 24 - Προτάσεις - Δράσεις ενίσχυσης κοινωνικής συνοχής: Προγράμματα/Δράσεις (απαντήσεις κοινωνικών λειτουργών)

Το παρόν έγγραφο αποτελεί σύνοψη της μελέτης “Κοινωνική / οικονομική έρευνα καταγραφής και αποτύπωσης για το σύνολο της Περιφέρειας” που εκπονήθηκε στις 17/12/2020 από την CROWDPOLICY IKE σε συνεργασία με την CMT ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΕΠΕ, για λογαριασμό της Γενικής Δ/σης Δημόσιας Υγείας και Κοινωνικής Μέριμνας της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου στο πλαίσιο του έργου “Υποστήριξη λειτουργίας Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης Νοτίου Αιγαίου”, το οποίο έχει ενταχθεί στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Νότιο Αιγαίο 2014-2020» με κωδικό αριθμό ΟΠΣ 5031154 και χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση-Ευρωπαϊκό Κοινωνικό ταμείο (ΕΚΤ).

Η πλήρης μορφή της μελέτης μπορεί να αποκτηθεί από κάθε ενδιαφερόμενο πολίτη και φορέα. Οι ενδιαφερόμενοι πολίτες μπορούν να επικοινωνήσουν με το Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου στα emails: southaegeanobservatory@gmail.com και dkmktka@1730.syzefxis.gov.gr.

Στο πλαίσιο της έρευνας πραγματοποιήθηκαν οι παρακάτω πρωτογενείς έρευνες από τις οποίες αντλήθηκαν δεδομένα για την παρούσα μελέτη:

Έρευνα	Μεθοδολογία	Διάρκεια	Σκοπός	Τρόπος διεξαγωγής
1.1 Έρευνα προς ΟΤΑ (Δήμους) Δωδεκανήσου και Κυκλάδων	Ερωτηματολόγιο με συνδυασμό ερωτήσεων ανοιχτού και κλειστού τύπου, ερωτήσεις βαθμονόμησης, κατάταξης, διαβαθμισμένης κλίμακας και πολλαπλής επιλογής	24/08/2020 - 18/09/2020	Η αποτύπωση στοιχείων, της υφιστάμενης κατάστασης και εκτιμήσεων των Δημοτικών Αρχών της ΠΝΑ σχετικά με τις κύριες πηγές εσόδων και απασχόλησης, στον εκπαιδευτικό τομέα, στον τομέα της Υγείας, πρόσβαση σε Κοινωνικές Υπηρεσίες, αξιολόγηση πιθανών προβλημάτων των Δήμων στον οικονομικό / κοινωνικό τομέα και τον τομέα της απασχόλησης και ενδεχόμενων προβλημάτων από την πανδημία, αποτύπωση παραγόντων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού και διατύπωση προτάσεων για την ενίσχυση της Κοινωνικής Συνοχής των Δήμων.	Αποστολή ερωτηματολογίων μέσω διαδικτύου στο σύνολο του δείγματος. Τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν από τους ερωτώμενους δίχως τη παρέμβαση των ερευνητών.
1.2 Έρευνα προς κοινωνικές υπηρεσίες και Κέντρα Κοινότητας	Ερωτηματολόγιο με συνδυασμό ερωτήσεων ανοιχτού και κλειστού τύπου, ερωτήσεις	09/10/2020 - 01/12/2020	Η αποτύπωση και καταγραφή στοιχείων των φορέων κοινωνικής μέριμνας, της υφιστάμενης κατάστασης και εκτιμήσεων των κοινωνικών υπηρεσιών και Κέντρων	Αποστολή ερωτηματολογίων μέσω διαδικτύου στο σύνολο του

<p>Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου</p>	<p>βαθμονόμησης, κατάταξης, διαβαθμισμένης κλίμακας και πολλαπλής επιλογής</p>		<p>Κοινότητας σχετικά με την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό και φαινόμενα που παρατηρήθηκαν κατά την πανδημία και τέλος την πρόληψη, τον σχεδιασμό και προτάσεις βελτίωσης των κοινωνικών υπηρεσιών.</p>	<p>δείγματος. Τα ερωτηματολόγια για συμπληρώθηκαν από τους ερωτώμενους δίχως τη παρέμβαση των ερευνητών.</p>
--	--	--	--	--

Πίνακας 2: Πρωτογενείς έρευνες που υλοποιήθηκαν στο πλαίσιο του έργου

Εκτός από τις παραπάνω έρευνες και τις πηγές που ενσωματώνονται στην παρούσα σύνοψη με ενεργά links, για την σύνταξη της μελέτης χρησιμοποιήθηκαν τα παρακάτω **βιβλιογραφικά στοιχεία**:

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Ευρώπη 2020: Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη», 2010, Βρυξέλλες: Ανακοίνωση της Επιτροπής. [Διαδικτυακά]. Διατίθεται στη διεύθυνση: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aem0028> [Ημερομηνία πρόσβασης: 3-Νοεμβρίου-2020].

Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, «EU-MIDIS II. Δεύτερη έρευνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τις μειονότητες και τις διακρίσεις: επιλεγμένα πορίσματα για τους Ρομά», Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2018, Λουξεμβούργο. Διατίθεται στη διεύθυνση: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aem0028> [Ημερομηνία πρόσβασης: 3-Νοεμβρίου-2020].

Βενιέρης, Δημήτρης, «Όρια Κοινωνικής Πολιτικής», εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο «Η Κοινωνική Πολιτική σ' ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον: Προκλήσεις και Προοπτικές», 25-26 Μαΐου 2006, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών: Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής. Διατίθεται στη διεύθυνση:

http://korinthos.uop.gr/~pms-ekp/attachments/koin.politiki&koin.dikaim/%CE%9F%CF%81%CE%B9%CE%B1%20%CE%9A%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82%20%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82%20-%20%CE%94.%20%CE%92%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CE%AD%CF%81%CE%B7%CF%82%20-%20%CE%A0%CE%AC%CE%BD%CF%84%CE%B5%CE%B9%CE%BF%202006_.pdf [Ημερομηνία πρόσβασης: 6-Νοεμβρίου-2020].

Demertzis M., Dominguez-Jimenez M., Lusardi A, "The financial fragility of European households in the time of COVID-19", 2020, Policy Contribution 2020/No 15, Bruegel.

Διεθνής Οργανισμός Εργασίας, "ILO Monitor:COVID-19 and the world of work. Fifth edition. Updated estimates and analysis", 30 Ιουνίου 2020. Διατίθεται στη διεύθυνση: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms_749399.pdf [Ημερομηνία πρόσβασης: 3-Νοεμβρίου-2020].